

OSMANLI DÖNEMİNDE OLUMSUZ DAVRANIŞLARA KARŞI SİVASLI ÂŞIKLARIN BAŞKALDIRI VE YERĞİ ŞİİRLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI*

Türk halkının ulusal kültürünün aynası âşık edebiyatıdır. Yazdırılmayan ya da yazılmayan tarihi gerçekler âşıkların dizeleri arasında ustaca yer alır. Geçmiş, âşığın şiirleri içinde saklı bir belge gibi durur.

Âşıklar yüzyıllar boyu halkın duygularını, kendi yaratıcı güç ve yetenekleri oranında dile getirmişlerdir.

Bu özellikleriyle de âşıklar, halkın sosyal ve kültürel yaşamında önemli roller üstlenmişlerdir. İnsan psikolojisi gereği âşıklar da toplumdan, yönetimden beklediklerini göremeyince karşılaştıkları aksaklıkları, düzensizlikleri ve adaletsizlikleri kıyasıya yermişler, olumsuzluklara tepkiler göstermişlerdir.

Âşıkların şiirleri incelendiğinde başkaldırı ve yergi şiirlerini oluşturan olgu genellikle ekonomik bozulmaya, sarayın ve taşra yönetiminin çeşitli adlarla aldığı vergi, rüşvet ve yapılan talanlara dayanmaktadır.

Osmanlı döneminde âşıkların dizelerinde yansıttıkları tepkiler bir nevi başkaldırı olarak nitelendirilirse de, bu başkaldırı isyan boyutuna varmayan; genel olarak çekinmeden gözler önüne serilen; dozu kimi zaman yüksek tutulmuş eleştiriler niteliğindedir.

Haksızlığın hat safhaya çıkması, düzenin bozulması, yoksulluğun kasıp kavurması üzerine:

İdris terzilik icat etmeden

Geçti endazedden boyumuz bizim

Anka yaratmayız Kaf'a gitmeden

Binbir çile çeker soyumuz bizim

gibi dertli deyişleriyle bilinen Sivaslı Feryadî de vurup sazının teline:

Bağımıza gazel düştü güz oldu

Geçti giden gönlüm ömür az oldu

Feryadî'nin yâreleri yüz oldu

Çekemem bu derdi bölek seninle

deyip uzun hava formunda türküleriyle sergiler acıyı, umutsuzluğu.

* Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğt. Fak. Türkçe Eğitimi Böl. Bşk.

Âşık yeri gelir düzeni eleştirir, yeri gelir kişileri ve hatta kendini eleştirir, yeri gelir zarar gördüğü kimi hayvanları eleştirir, yeri gelir doğanın haşinliğini eleştirir. Bazen de o denli ileri gider ki :

***Kıldan köprü yaptırmışsın
Gelsin kullar geçsin deyu
Hele biz şöyle duralım
Yiğit isen geç a Tanrı¹***

diyen Anadolu'nun en yürekli âşıklarından Kaygusuz'a benzer yiğitçe söyleyişlerle sesini duyuran Sivaslı âşıkların

***Kırılsın kanunun telleri felek
Aks-i murad üzre çaldığın yeter
Hakk'ı hakikaka oldun hüvelek
Zulmü adalete saldıgın yeter***

biçiminde ya da

***Yoksulluğa hapis ettin özümü
Ekmeğime katık ettin tuzumu
Hiçbir yerde güldürmedin yüzümü
Bir kez düşürmedin vara ağlattın (Feryadî)***

biçimindeki ifadelerle tanrıyı eleştirdiği görülür.

Osmanlı Devleti' nin temelini atan Osman Gazi'yi, halkı sömürmeye çalışmadığı için Türkmenlerin ve babaların destekledikleri bilinmektedir.

Aşıkpaşaoğlu tarihinde işaret edildiği gibi Osman Gazi'nin "Bir kişinin kazandığı başkasının olur mu? Kendi malı olur. Ben onun malına ne koydum ki bana akça ver diyeyim."² sözü Osmanlı'nın ilk yıllarında sömürüye karşı çıkışın ve emeğe değer veren bir anlayışın ifadesidir.

Osmanlı'nın kuruluşundan yüzyıl sonra halkın yoksul kesimden kopması ve onların üzerine bir baskı unsuru olması nedeniyle egemen Osmanlı öğretisine karşı halk kendi öğretisini geliştirmiş, önce Babai başkaldırıları, peşinden de Şeyh Bedrettin'in ve diğerlerinin eylemleri görülmüştür.

Aslında, kültürel yönden Osmanlı 'nın en parlak dönemi 16. yy' dır. Bu dönemde Pir Sultan ve Köroğlu gibi yoksul köylüler arasından çıkıp sivrilmiş âşıkların yanı sıra Yeniçeri Şairleri de dediğimiz asker kökenli âşıklar da yetişmiştir.

Bu âşıklar, yaşantıları iyi olduğundan buldukları ortam

¹ Vasfi Mahir Kocatürk, Tekke Şiirleri Antolojisi (Kaygusuz Abdal-Nefes), Ank. 1968, s. 155.

² Aşıkpaşaoğlu Tarihi,(Çev. Atsız), İst. 1970, s.23.

gereği yoksul halkın sorunlarıyla hiç ilgilenmeden hamasi içerikli şiirler ve cenk türküleri söyleyerek imparatorluğun kuvvetli döneminde askere moral vermiş, 17. yüzyıl ve sonrasında Osmanlı ordusunun sürekli yenilgiye uğraması sonucu imparatorluğun zayıfladığı, kalelerin elden çıktığı dönemlerde de olayları en açıklığı ile dile getirip kıyasıya eleştirmiş ve bu gün hâlâ dillerden düşmeyen önemli taşlamalar söylemişlerdir.

Osmanlı döneminde yönetim kademesinde olanlar hemen hemen her dönemde nedeni ne olursa olsun olayların gerçek nedenlerine bakmadan olaya karışanları genellikle eşkıya olarak nitelendirmiş ve ağır bir baskı yönetimi uygulamışlardır.

Bu baskı nedeniyle tüm sınıflı toplumlarda olduğu gibi bizde de edebi ürünlerimizin önemli bir bölümü sınıfsal mücadelelerin tercümanı biçiminde olmuştur.

Bu sınıfların içinde yer alan âşıklar, toplumlarının dili ve bir noktada yaşam mücadelelerinin sözcüsü olmuşlardır.

Söyledikleri deyişler, yüzyıllar ötesinden bugünlere uzanan bir tarih sayfasının öyküsü gibi kalmıştır.

Halk şiiri, Türk halkının sosyal ve kültürel yaşamının aynasıdır. Feryadî'nin:

***Sivas yedi ay kıştır
Yaz ayları ancak beştir
İşi yok ahalisi boştur
Bulunmuyor kâr Sivas'ta***

deyişindeki gibi arı-duru bir dille pek çok tarihi olay ve sosyal olgu âşıkların dilinde ve telinde belgeleşir.

Bu belge hiç bir zaman tarih değil, sadece dönemin ileriki yıllara kalan izleridir.

Ensar Aslan'ın bir yazısında belirttiği gibi: "*Eski tarihçilerin halk ve halkın yaşayışı hakkındaki görüş ve düşüncelerinin pek olumlu olmadığı ve dolayısıyla eserlerinde bu konulara fazla yer vermedikleri bilinmektedir. Tarihçi olaylara saray ve hükümet yetkililerinin gözüyle bakardı. Çünkü kendisi de aynı çevreye aitti.*"³

Hal böyle olunca olayları şiirlerinde dile getiren âşıkların ne denli önemli görevler üstlendikleri ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı toplum düzenini eleştiren âşıkların duygularını, bugün Sivaslı Âşık Veli'ye maledilen:

Şalvarı şaltak Osmanlı

³ Prof.Dr. Ensar Aslan, Halk Şiirinde Tarihi Olaylar, Dicle Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Diyarbakır, 1993, S.1, s.88.

***Eđeri kaltak Osmanlı
Ekende yok biçende yok
Yiyende ortak Osmanlı***

dörtlüğü açıkça gözler önüne sermektedir.

Osmanlı döneminde uzun süre Sivas sancağına bağı olan yörelerde yetişen Zileli Talibi'nin:

***Talibi'yim kurtulmadım çileden
Mültezimler öşür alır kileden
En doğrusu kaçmak imiş Zile 'den
Hiç gelmemek Nurun âlâ nur imiş.⁴***

dizeleri de Osmanlı döneminde baskı ile vergi alınışını dile getiren söyleyişlerin en açık örneğidir.

Osmanlı'nın halkına yaptığı zulmü Sivaslı Âşık Ali:

***Sanma ki Osmanlı yanına kalır
Tanrının aslanı Şahoğlu gelir
Darb ile tahtı elinden alır
Harabende erkân sürülse gerek***

gibi dizelerle bir serzeniş biçiminde dillendirmiştir.

Zenginin fakirden habersiz olduğu, işlerin rüşvetle görülüp ahlâksız kişilerin çoğaldığı bir dönemde Ruhsatı'nın:

***Bu nasıl hükümet bu nasıl gidiş
Semaya çekildi insaf adalet***

ve

***Haram helal demez seçmezdin yerdin
Ebed kalır sandın mekânın yurdun
Zulm ile bu kadar devlete erdin
Hak mîzan terazi kuracak Allah***

biçimindeki serzenişleri, toplumdaki bozukluğu ve çalkantısı dile getiren belge niteliğinde söylemlerdir.

Anadolu halkı yüzlerce yıllık tarihinde âşığın sazı ile düşünüp âşığın avazı ile acılarını, dertlerini, çektiklerini dile getirmiştir.

Bu memleketin insanı sanki şiirle konuşur, şiir ile söyleşir, özlemine, sevincine, sevgisini yakınmalarını, yergisini hep şiirle dillendirir.

Sivaslı Er Mustafa'nın ağzından:

⁴ Mehmet Yardımcı, Zileli Aşık Talibi, İst. 1989, s.48.

*Evvel bahar yaz ayları gelince
Kızılırmak kenarını sel alır
Mor menevşe bitip boynun eğince
Dost dostuna nergiz sunar gül alır*

biçiminde Sivas doğasını sergilerken, Sivaslı Münheci'nin ağzından:

*Aman seher yeli car sende kaldı
Yavru keklik sekişliden bir haber
Yine bahar geldi bulandı gönlüm
Göğsü elvan nakışlıdan bir haber⁵*

biçiminde sevdaları Sivaslı Ruhsatî'nin ağzından:

*Buyursun dertliler gam dükkânına
Hangi çeşit isterlerse bende var⁶*

biçiminde kederleri, Sivaslı Meslekî'nin ağzından:

*Bülbüller seherde figana başlar
Kokar burcu burcu güller sabahtan
Erişince nev-baharın çağları
Akar boz bulanık çaylar sabahtan⁷*

ve Sivaslı Feryadî'nin ağzından:

*Kışımız soğuktur yazımız tatlı
Yazları güzeldir toprağı otlu
Asaletli, temiz, gayet hürmetli
Garibi incitmez dili Sivas'ın⁸*

biçimindeki yurt köşelerinin güzellikleri tele ve dile dökülürken kimi zaman:

*Daha az mı geldi bize ettiğın
Yaktın kül eyledin özümü kader
Her nere gidersem beni ağlattın
Bir an güldürmedin yüzümü kader (Feryadî)*

biçiminde kaderden yakınılmış, öte yandan:

*Zengin nere varsa irahat olur
Züğürdün her işi kabahat olur
Zenginın kefeni dokuz kat olur
Züğürt gömleğine yen de bulamaz (Ruhsatî)*

ve:

⁵ Cenap Özankan, Kırk Halk Şairi, İst. 1960, s.150

⁶ Eflatun Cem Güney, Âşık Ruhsatî, Hayatı ve Şiirleri, İst. 1953, s. 167

⁷ Cenap Özankan, a.g.e, s.182

⁸ Kadir Pürlü-Kutlu Özen, Âşık Feryadî, Sivas 1996. s. 43

*Alemi yaratan yetiş imdada
Kati çok bunda kaldı fukara
Günden güne oldu zulüm ziyade
Bir acaip halde kaldı fukara*

*Haneye dokuz yüz düştü salyana
Şüphe yok eriştik ahir zamana
Niceler muhtaç oldu aziz na na
Elleri koynunda kaldı fukara⁹*

biçimindeki ifadelerle yoksul köylülerin durumlarını yansıtılıp Osmanlı döneminde yöneticilerin baskıları açıkça dile getirilmiştir.

Çaresiz kalan bir âşığın:

*Dağa çıksam ayısı var kurdu var
Düze insem sıtması var derdi var
Şehre gitsem tahsildarda vergi var
Şaştım ağam bu düzenin elinden*

deyişi de bu örneklerin en çarpıcılarından biridir.

Sivaslı Meslekî'nin türkü formunda söylediği:

*Şu dünyaya güvenilmez
Ölmeyince kan kesilmez
Meslekî'm artar eksilmez
Zulüm yavaşça yavaşça¹⁰*

dizelerini de iyi irdelemek gerekmektedir.

Osmanlı döneminde tımar ve zeamet gibi bir görevi ele geçiren, yönetici konumuna giren kimilerinin bütün amacı sıradan sarayda bolluk içinde yaşamını sürdürmektir.

Yönetici, varlığına varlık katarken halk açlık sınırına inmiş, bu durum Sivaslı Âşığın dilinde:

*Vakıf ol halime benim efendim
Bir açlıktan başka diyeceğim yok
Yoksulluk oduna yandım alıştım
Akşamdan sabaha yiyeceğim yok¹¹*

biçiminde tele dökülmüştür.

Yöneticinin bolluk içinde yaşaması için yaptığı, Sivaslı Âşık Mehmet'in dilinde

*Yiyiciler akçe ister cereme
Verilen malımız gelmez kaleme*

9

¹⁰ Cenap Özankan, a.g.e. s. 185.

¹¹ Doğan Kaya, Sivasta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatı, Sivas 1994, s. 328.

***Perişanlık şayi oldu âleme
Kullarına imdat kılın efendim***

gibi söyleyişlerle dile gelir.

Onun için halk vergisini verebilmek uğruna kanına eklemek doğramış, inim inim inlemiş önemli değildir.

Osmanlı Sultanının mülkü ve yönetimin tek sahibi olması aslında bir formülden ibarettir.

Gerçekte büyük devlet memurları ve vezirler, Sultan namına devleti idare etmişlerdir.

Gelirleri toplayıp bir bölümünü saraya göndermek için bazı mallar kendilerine vakfedilmiştir.

Osmanlı döneminde bir mal vakfedildikten sonra bir daha geri alınamazdı. Saraya ve saray uzantısı yönetime çöreklenenler, devlet arazilerinin istedikleri kadarını üzerlerine vakfediyorlardı.

Vakıf arazileri üzerinde çalışan reaya, yani çalışan köylüler, emekçiler de elde ettikleri ürünlerin bir bölümünü beye vermek zorunda kalıyorlardı.

Bey istediği zaman reayayı, yani topraklarında çalışan köylü ve emekçileri asker olarak savaşa da götürebilme yetkisine de sahipti.

Bu dönemde reaya, yani emekçi halk gerektiğinde yaşamları boyu askerdi. Her zaman istenilen yere gitmek zorundaydı.

Bu durumdan bunalan halkın duyguları, kimi zaman bir ananın ağzından ağıt biçiminde dile gelirken kimi zaman :

Bura Yemendir

Gülü çemendir

Giden gelmiyor

Acep nedendir

biçiminde âşığın sazına ses verip türkü olup dinlenmiştir. Kimi zaman da:

Haram helal demez seçmezdin yerdin

Ebed kalır sandın mekânın yurdun

Zulümle bu kadar devlete erdin

Hak mizan terazi kuracak Allah¹²

diyerek kargışlar.

Prof. Dr. Mustafa Akdağ'ın belirttiği gibi: "16.yy'da her tarafta halk ve hükümet memurları arasında anlaşmazlık gittikçe büyümekteydi. Reaya özellikle 'ekabir haslarının'

¹² Doğan Kaya, Sivasta Aşıklık Geleneği ve Aşık Ruhsati, Sivas 1994, s.262.

vergilerini toplayan memurlara karşı ayaklanıyordu. Bazı köyler de hass-ı hümayuna ait vergileri vermedikleri gibi içlerine hiçbir hükümet memurunu almıyorlardı.”¹³

16.yy'da başlayan bu tür olaylar, daha sonraki dönemlerde de artarak sürmüştür. İşte bu durum halk şiirinde yoksul halkın dili olan Sivaslı âşıklara:

***Bu fâni dünyada görmedim vefa
Fakirlik elinden çok çektim cefa***
(Feryadî)

***Arşa çıksa zulumatın yalını
Bağladılar doğruların dilini***
(Ruhsatî)

Yoksulluğu ezberledim nideyim
(Ruhsatî)

Birbiri üstüne biniyor zulüm
(Ruhsatî)

biçimindeki söyleyişlerinin yanı sıra:

***Köylerde ekin bitmiyor
Bitse yemeğe yetmiyor
Çalışmak da kâr etmiyor
Geçim gayet dar Sivas'ta*** (Feryadî)

***Alırlar kadılar rüşvet
Edip müminlere himmet
Fakire yoktur şefkat
Zaman ahir zaman oldu***

ve

***Pay ü ser gaflet içinde bir uyanık kimse yok
Rüşvetsiz dava görülmez sahip iman haniya***
(Ruhsatî)

gibi zulüm, rüşvet, yoksulluk ve yolsuzluğu konu alan destanlar söyletmiştir.

18. yüzyılın önemli âşıklarından Sivaslı Mehmet'in:

***Akşam olur yiyiciler derilir
Fukara kulların kusurun bulur
Haftada hem üç yüz kuruşun alır
Keyfiyet halimiz bilin efendim***

gibi söylediği bu tür şiirlerin yorumuyla ortaya çıkan tablo,

¹³ Prof. Dr. Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, İst. 1975, s.295.

yoksulların, mazlumların insanca yaşama istemiyle ilgilidir.

Bu dönemde Ruhsatî'nin:

***Biraz ahvalimden yazdım varaka
Verirsen Ruhsatî atmaz ırağa
Bir top bez isterim biraz nafaka
Ölürsem mezarda giyeceğim yok***

deyişi, sömürücü egemen kesime karşı yoksul halkın durumunu sergilemektedir.

Osmanlılar döneminde uzun süren savaşlarda yıllarca asker olarak görev yapan halk, şehzadelerin, vezirlerin taht ve çıkar kavgalarında da düşman dışında birbirleriyle savaşmak zorunda bırakılmalarından bıkmış, pek çok insan karın doyurma ve insanca yaşama uğruna canlarından olmuşlardır.

Düzenin bozulması, yol ve erkanın hiçe sayılması üzerine:

***Hünkârım dünyaya gel eyle nazar
Duacı kulların ağlayıp gezer
Urumdan Acem' e ismini yazar
Hani erkan hani yol padişahım***

diyen âşıklar, durumu açıklıkla dile ve tele dökmüşlerdir.

Osmanlı'nın halkına zulmü ve baskısı karşısında 13.yy'dan itibaren yer yer direnmeler ve isyanlar baş göstermiş, 13.yy'da Baba İshak, 15. yy'da Şeyh Bedrettin, 16.yy ve sonrasında Şahkulu, Köroğlu, Bozoklu, Kalender Çelebi, Pir Sultan Abdal, Kozanoğlu, Elbeylioğlu vb. ya ezilen halkla ya da bireysel olarak baş kaldırmış, bu eylemlerin büyük bölümü âşıkların sazına ve sözüne yansımıştır. Âşıklar, yüzyıllar boyunca Osmanlı feodalizminin yarattığı gerilim sonucu dirlik ve düzen kavgası verip direnen halkın dili olmuşlardır.

Alevi kesime olan Osmanlı baskısı sonucu ortaya çıkan kaç-göç olayı da âşıkları:

***Kul Mustafa'm der ki müşkül halleri
Seyreyleyin sefil olan kulları
Has bahçeden öte ıssız çölleri
Al Osmanlı geçti m'ola ne dersin***

biçiminde söylemiştir.

Bu dönemde, halktan öşür, aşar ve cizye adları altında alınan ağır vergiler, halkı inim inim inletmiş, perişan etmiştir.

Osmanlı döneminde; "*Vergi arttırımı ve memurların vergi toplamayı bir soygunculuk olarak kullanmalarının kabarttığı ayaklanmalar ilk önce Alevi-Türkmen halkı arasında başlamış olsa bile, bunlar Sünni çiftçi halka hatta şehirlere ve kasabalara*

da sıçramakta gecikmemiştir.”¹⁴

**Buğday pazarında buğday çalanlar
Dilerim dünyada var bulamasın
Yedi derde düşsün yerde sürünsün
Vücudunda asla fer bulamasın**

(Feryadî)

18.yy'a değin Osmanlı'ya karşı direniş şiirleri:–

**Sayılmayız parmak ile
Tükenmeyiz kırmak ile
Başkasından sormak ile
Kimse bilmez ahvalimiz**

dizelerinde olduğu gibi genel bir karşı koyma tavrını, halkı da katarak dile getirirken, halk hareketlerinin şiddetle bastırılması sonucu bireysel direnişleri dile getiren, bir başka deyişle eşkıyalık şiirleri ortaya çıkmıştır.

Bu yüzyıldan itibaren âşıklarda:

**Herkes endamina verir ziyneti
Baştan çıkardılar bütün milleti
Batırdılar gitti din ü devleti
Bozuldu Resul'un yolu erkânı**

**Kuş tüyü döşekte yattın uzandın
Haftada bir çeşit giydin özendin
Aferin aklına sen mi kazandın
Şu tompu tarlayı sana kim verdi** (Ruhsatî)

**Fukaraya gün kalmadı
Mürtekipler metin oldu** (Ruhsatî)

biçiminde ifadesini bulan düzen eleştirici şiirlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

**Suçu bizim ile bölüştü unu
Onun da yok imiş imanı dini
Feryadî'yim beyim arzettim seni
Zatınız varken kime gidelim**

diyene Feryadî ve

**Bir vakte erdi ki bizim günümüz
Yiğit belli değil mert belli değil
Herkes yarasına derman arıyor
Dava belli değil dert belli değil**

Fark eyledik âhir vaktin yettiğın

¹⁴ A. Haydar Avcı, Kalender Çelebi Ayaklanması, Ank. 1998, s.22.

*Merhamet çekilip göğe yettiğin
Gücü yeten sayar gücü yettiğin
Papak belli değil börk belli değil*

*Çarh bozulmuş dünya ıslah olmuyor
Ehl-i fukaranın yüzü gülmüyor
Ruhsatı de dediğini bilmiyor
Yazı belli değil hat belli değil*

diyen Ruhsatı 19. yüzyılda çalkantılı bir dönem yaşayan Osmanlının durumunu sergileyen deyişleriyle gelecek kuşaklara birer vesika bırakmıştır.

Geleneksel halk şiirindeki düzeni eleştiri şiirleri, genellikle sınırları belirlenememiş bir hoşnutsuzluğu dile getirir.

Düzene karşı alternatif bir düşüncenin getirilmediği bir şiir türü, halk şiiri içinde önemli bir yer tutar.

Pir Sultan, Köroğlu, Dadaloğlu gibi âşıkların yy'lar sonra bile şiirleriyle günümüzde de önemini korumalarının nedenini Pertev Naili Boratav: "*Bu ölmezliklerin sırrı, çağlarının olaylarına ve insanlarına ilişkin kanıtları, hiçbir yazılı belgenin saptayamayacağı ölçüde, bütün girinti ve çıkıntılarıyla bize kadar ulaştırmış olmalarında, anlatımlarını, Türkçe sözün büyüğü nakışlarıyla dokumakta gösterdikleri ustalıklarındandır.*"¹⁵ diye vurgulamıştır.

Pir Sultan Abdal, vezir ve memurlarının kişiliğinde Osmanlı yönetimini eleştirmiş, Osmanlı valisi Hızır Paşa'ya meydan okurken mücadelecî, yılmaz ve inatçı tavrından hiç ödün vermemiş, Pir Sultan başta olmak üzere Sivas'ın yürekli âşıkları:

*Yürü bre Hızır Paşa
Senin de çarkın kırılır
Güvendiğin padişahın
O da bir gün devrilir* (Pir Sultan)

*Kadı işi yarım görür
Hükümetler baştan savur
Baya müftü fetva verir
Kuru fetvaya düşmüşler* (Pir Sultan)

*Padişah katline ferman dilese
Yine geçmem ola gönlü şahımdan
Cellatlar karşımda satır bilese
Yine geçmem ola gönlü şahımdan*

Kadılar müftüler fetva yazarsa

¹⁵ Pertev Naili Boratav, Folklor ve Edebiyat I, İst, 1982 s.169.

***İşte kemend işte boynum asarsa
İşte hançer işte kellemler keserse
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan***
(Pir Sultan)

biçimindeki söyleyişleriyle belli bir dönemde bozuk düzene karşı direnişin sembolü olmuşlardır. Bu âşıkların başında gelen Pir Sultan, kimi şiirlerinde yalnız tarikat konularına eğilirken, kimi şiirlerinde de Anadolu'daki mezhep ayrılığından doğan iç kavgaların, halk ayaklanmalarının yankılarını kendine özgü edası ile dile getirmekte, inançları ve düşünceleri uğruna kendini feda etmekten çekinmeyen kimlikle karşımıza çıkmaktadır.

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde devlet düzeninin bozukluğu, yöneticilerin zulmü, kadıların bağınazlığı, haram yemesi ve yalan fetvalar verenleri, konumlarıyla eylemlerinin birbirine uymaması:

***Fetva verir yalan yulan
Domuz gibi dağı dolan,
Sirtına vururum palan
Senin gibi hayvan var mı***

deyişinde görüldüğü gibi çarpıcı bir biçimde dile getirilmiştir.

Mehmet Bayrak, doğru bir görüşle; "*Pir Sultan 'la başlayan ve halk tarafından beslenerek bu günlere getirilen bir 'Pir Sultan Şiir Geleneği' oluşturulduğunu belirtmekteyiz. Bu gelenek, Osmanlı resmi ideolojisine ve yönetimine karşı bir nitelik taşır.*"¹⁶ diyerek Osmanlı döneminde çeşitli baskılar karşısında halkın direnişinin gelenek biçiminde âşıklara yansıdığını ileri sürmektedir.

Bilindiği gibi Pir Sultan Abdal'ın çağında halifelik Osmanlı hanedanına geçmiş ve şeriatın ödünsüz kurallarıyla hareket eden yöneticileriyle tarikat çevreleri arasında bazı çelişkiler ortaya çıkmıştı. Bu çelişkiler nedeniyle Anadolu'da bazı halk hareketleri meydana gelmişti. Bu hareketlerin biri de Pir Sultan gerçeğidir.

Pir Sultan'ın deyişlerinin temelini, bozuk toplum yapısının eleştirisi oluşturur. Pir Sultan 'ın deyişleri her türlü haksızlığa karşı toplumun ortak vicdanının sesidir. Eleştirilerden "*Fetva vermiş koca başlı kör müftü*" deyişiyle kadılar, "*Pir Sultan Abdal'ım hey Hızır Paşa*" deyişiyle paşalar payını alırken; "*Masumlar boğdurur padişahım var*" gibi deyişleriyle de padişahlar payını alır¹⁷.

Osmanlı döneminde haksızlıklara dayanamayıp başkaldıran, sazı-sözü ve eylemleriyle dikkatleri üzerine çeken

¹⁶ Mehmet Bayrak, Eşkıyalık ve Eşkıya Türküleri, Ank. 1985, s.35.

¹⁷ Sabahattin Eyüboğlu, Pir Sultan Abdal, İst. 1990, s.71.

bir âşık da Köroğlu'dur.

***Köroğlu'yum kayaları yararım
Halkın kılıcıyım hakkı ararım
Sultan padişahıtan hesap sorarım
Uykudan uyanan katılır bana***

diye ünleyen âşık, geniş kitlelerin uzak-yakın umutlarını gerçekleştirmek için ortaya çıkan bir yiğit görünümündedir.

O, yiğitçe edası ile Türk halkının kahramanlık, mertlik duygularının sembolü olmuştur¹⁸.

Haşim Nezihî Okay: "*Bize kalırsa Köroğlu, o günkü 16.yy Osmanlı devletinin Anadolu'da sürdürdüğü bozuk düzene, baskı ve haksızlık rejimine, ağa ve derebeyi üstünlüğüne karşı Anadolu halkının direnme gücünün sembolüdür.*

Her türlü haksızlığın sürdürüldüğü, fakir fukara halkın nasibinin sadece ezilmek olduğu bir devirde Köroğlu'nun ve Dadaloğlu'nun koşmaları; beylerin, ağaların ve sarayın suratına indirilmiş birer şamardır.

-Buna kavga derler, bey ne, paşa ne?- diyen Köroğlu sarayın ve onun düzenine karşı halkın kinini ne güzel anlatır.

*-İncitmeyin fukarayı. fakiri- demekle de fakir halkın bu bozuk düzene karşı koruyuculuğunu üstüne almış görülür."*¹⁹ diyerek hem genel duruma değinip hem Köroğlu'nun kişiliği ve konumunu dile getirir. Başkaldırı, yönetici sınıfa karşı daha çok kırsal kesim halkının direnişi biçiminde olduğundan doğa temi olarak şiirin içinde yer alır.

Yüzyıllar boyu halkla ve köylü ile ilgilenmeyen saray adamlarından birinin Şarkışla'dan geçerken toplanan köylülerin hatırını sorması üzerine topluluğun arasında bulunan Sivas'ın ünlü âşıklarından Şarkışlalı Serdari'nin:

***Nesini söyleyeyim canın efendim
Gayrı düzen tutmaz telimiz bizim
Arzuhal eylesem deftere sığmaz
Omuzdan kırılmış kolumuz bizim***

***Sefil İrençberin yüzü soğuktur
Yıl perhizi tutmuş içi kovuktur
İneği davarı iki tavuktur
Bundan gayrı yoktur malımız bizim***

Benim bu gidişe aklım ermiyor

¹⁸ Pertev Naili Boratav, Köroğlu Destanı, İst.1931, s.69.

¹⁹ Haşim Nezihî Okay, Köroğlu ve Dadaloğlu, İst. 1970, s.32.

*Fukara halini kimse sormuyor
Padişah sikkesi selam vermiyor
Kefensiz kalacak ölümüz bizim*

*Zenginın sözüne beli diyorlar
Fukara söylese deli diyorlar
Zamane şeyhine veli diyorlar
Gittikçe çoğalır delimiz bizim*

*Sekiz ay kışımız dört ay yazımız
Açlığında telef oldu bazımız
Kasım demeden buz tutuyor özümüz
Mayıs'ta çözülür gönlümüz bizim*

*Tahsildar da çıkmış köyleri gezer
Elinde kamçısı fakiri ezer
Yorganı döşegi mezatta gezer
Hasırdan serilir çulumuz bizim*

*Zenginın yediğı baklava börek
Kahvaltayı eder keteli çörek
Fukaraya sordum size ne gerek
Düğülcek çorbası balımız bizim*

*Serdari halimiz böyle n'olacak
Kısa çöp uzundan hakkın alacak
Mamurlar yıkılıp viran olacak
Akibet dağılır ilimiz bizim*

deyişi Osmanlı döneminde halkın genel durumunu ve âşıkların serzenişlerini dile getiren ilginç örneklerdendir.